

CZU:801.7+159.964.2+82.09

<https://doi.org/10.52505/llf.2024.1.03>

LIMBĂ ȘI PSIHANALIZĂ.
DE CE LACAN: DE LA ANALIZA PERSONALĂ
LA MĂRTURIE PSIHANALITICĂ

Noemina CÂMPEAN

Doctor în filologie, psihanalistă
Forumul Câmpului Lacanian din România
e-mail: noemina.campean@gmail.com
ORCID: 0009-0008-9007-8202

LANGUAGE AND PSYCHOANALYSIS.
“WHY LACAN”: FROM PERSONAL ANALYSIS
TO PSYCHOANALYTIC CONFESSION

Abstract

The present article develops the relation between language and Lacanian psychoanalysis, starting from Betty Milan's written confession *Why Lacan*. Betty Milan made her personal analysis with the French psychoanalyst Jacques Lacan in the 1970s; her experience was marked by Lacan's method of “short session”, a cut or a scansion in the speech of the patient which maintained the transference. The practice of drastically reducing the time of each session recalls the *Kairos* – the right and critical moment of interpretation and insight, instead of *Kronos* – the chronological and measurable time. According to Lacan, *the unconscious itself is structured like a language*, although it has neither language, nor time. Language represents not only the frame of our communication, but it also determines the functioning of our unconscious thoughts. In her book, Betty Milan acknowledges a specific bond between her unconscious and the mother tongue, with references to family background, ancestors, biological sex, motherhood... Finally, the saying in Lacanian psychoanalysis – which is different from the act of speaking, is produced even by the words that are missing, by what the structure of each one dislocates in the field of absence.

Keywords: mother tongue, poetry, confession, Lacanian psychoanalysis, scansion.

Rezumat

Contribuția de față dezvoltă relația dintre limbă și psihanaliza lacaniană, având ca punct de reper mărturia psihanalitică scrisă a lui Betty Milan, *De ce Lacan*. Betty Milan și-a făcut analiza personală cu psihanalistul francez Jacques Lacan în anii '70 ai secolului al XX-lea; experiența sa a fost profund marcată de metoda lacaniană a ședințelor scurte, o tăietură sau o scansiune în discursul pacientului, care avea menirea de a menține transferul.

Practica reducerii drastice a timpului fiecărei ședințe invocă *Kairos* – momentul potrivit și privilegiat de interpretare și pătrundere, mai degrabă decât *Kronos* – timpul cronologic și măsurabil. Conform lui Lacan, *inconștientul este structurat ca un limbaj*, chiar dacă el, ca atare, nu are nici limbă, nici timp. Limba reprezintă nu doar rama comunicării noastre, ci determină și funcționarea gândurilor inconștiente. În cartea sa, Betty Milan recunoaște o legătură specifică între inconștient și limba maternă, cu referiri particulare la trecutul de familie, strămoși, sexul biologic, maternitate... Nu în ultimul rând, spunerea psihanalitică, diferită de actul de a vorbi, se produce chiar și prin cuvintele care lipsesc, prin ceea ce structura fiecăruia dislocă în câmpul absenței.

Cuvinte-cheie: limbă maternă, poezie, confesiune, psihanaliză lacaniană, scansiune.

Betty **Milan**

Pourquoi
Lacan

Érès

Fig. 1 & 2: coperta cărții și portretul autoarei

De ce Lacan (orig. în lb. franceză *Pourquoi Lacan*¹, Érés, Toulouse, 2021) este titlul operei de mărturie psihanalitică semnate de Betty Milan (Elizabeth Milan Mangin, n. 5 august 1944, São Paulo, Brazilia), dar constituie și o întrebare existențială la care mulți psihanaliziști care au trecut printr-o analiză personală cu psihanalistul francez Jacques Lacan (1901–1981) încearcă să răspundă. Cu siguranță, a sta față în față cu psihanalistul Lacan, maestrul și poetul ședințelor scurte și percutante, presupune a deveni personajul propriei istorii sau povești, al unei epopei subiective, a o asuma, la urma urmei. Cel mai important, psihanaliza lacaniană funcționează deoarece inconștientul nu se ghidează după înlănțuirea timpului cronologic, *Kronos*, ci după timpul său propriu, privilegiat și semnificativ, analog unui *Kairos*, așa cum însăși autoarea scrie: „Împrumutând calea lui *Kairos*, Lacan a bulversat psihanaliza și i-a conferit virulența începuturilor sale. Ceea ce conta nu era punctualitatea

¹ <https://www.editions-eres.com/ouvrage/4773/pourquoi-lacan>

analistului, ci promptitudinea sa.” (Milan, 2021, p. 16)². Caracteristică poeziei este promptitudinea subiectului creator vizavi de simptomul său și de creația sa: Lacan a găsit o legătură evidentă între psihanaliză și poezie, implicit, între psihanaliză și „limba” proprie fiecărui inconștient în parte, declarând, în 1977, într-o construcție paradoxală, dificil de pătruns de către cei nefamiliarizați cu învățământul său, adeseori polemic și teatral, că nu a fost suficient de poet pentru a fi un mare psihanalist. Bineînțeles, scriitura poetică este cea care denotă o anumită raportare la inconștient, prin înrâurirea primordială cu limba maternă și cu limbajul ca atare, și anume poezia care atinge *realul*, actul instituirii creației poetice apropiindu-se de natura actului analitic.

Concepția lacaniană despre real se definește, cu precădere, între anii 1953–1970: realul, alături de simbolic și imaginar, reprezintă, conform lui Lacan, trei registre ale psihicului și ale funcționării sale³. Registrele se înnoadă între ele precum niște inele, formând nodul borromeean, preluat din emblema familiei nobiliare Borromeo. Dacă simbolicul face referire la domeniul semnificațiilor, al sunetelor care produc sens, iar imaginarul este de domeniul imaginilor vizuale, auditive sau senzoriale, realul nu poate fi caracterizat decât *în afara sensului* (care e diferit de *nonsense*), drept ceea ce stă *lângă* orice semnificație, înțeles sau reprezentare. Realul nu trebuie înțeles drept realitate – care deja e o construcție „scăldată în limbaj” –, el este imposibil, de negândit, punctul orb al limitelor cunoașterii, intangibil..., definit în manieră lacaniană drept o categorie logică, drept ceea ce nu încetează să nu se scrie (formula în franceză este «ce qui ne cesse pas de ne pas s’écriture»), având în vedere că nu se poate exprima *în* sau *prin* limbaj. Tocmai de aceea limba proprie poeziei și actul poetic pot da seama de o întretăiere cu registrul realului.

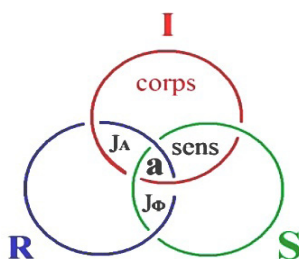

Fig. 3: nodul borromeean în viziunea lui Jacques Lacan și înnoada celor trei registre (real, simbolic și imaginar)

² «En empruntant la voie de *Kairos*, Lacan a bouleversé la psychanalyse et lui a rendu la virulence de ses débuts. Ce qui comptait n’était pas la ponctualité de l’analyste, mais sa promptitude». Cartea este tradusă din limba portugheză braziliană (*Lacan aında: testemunho de uma análise*) în limba franceză de Daniëlle Birck. Traducerea referințelor din limba franceză în română îmi aparține.

³ E vorba despre schema RSI, căreia i-a consacrat *Seminarul XXII*, între anii 1974–1975.

Această natură a poeziei trimite, intrinsec și indiscutabil, la tăietura operată de timp și, mai presus de toate, la cea operată în cadrul ședinței de psihanaliză⁴ (o întrerupere ce poartă numele de *scansiune* < fr. *scansion* = acțiune sau manieră de a scanda versurile, conform dicționarului *Larousse*) și care extrage analizantul din timpul său logic (Lacan, 1940–1944)⁵, determinat, dar și haotic, conferindu-i o fărâmă de sens (ca ritm și contingentă) în tumultul non-sensului la care este supus sau la care se supune în existența sa zilnică. Tăcerea analistului, dar și formulările standard, de tipul celor care apar în cartea lui Betty Milan – „Vă ascult!”, „Spuneți-mi.”, „Reveniți mâine.”, „Pe data viitoare!” sau chiar „Hmmm...” –, atestă, fără îndoială, prezentificarea psihanalizei în lume, dublată de întrebarea privitoare la actualitatea și valabilitatea unei astfel de practici, prin care un minut poate avea valoarea și asprimea unei ședințe prestabilite de 50 de minute: „Lacan întreținea transferul grație tăieturii – mijloc eficace pentru a face să treacă puterea analizei, adică propria sa putere, către analizant. Cu alte cuvinte, el îl invita să accedă la cunoașterea de sine însuși. Tăietura evită rezistența la analiză, care poate provoca interpretarea discursului analizantului.” (Milan, 2021, p. 14)⁶ „Grație experienței sale clinice, el făcuse din bruscare un resort analitic teribil de eficace.” (*ibidem*, p. 40).⁷

Revenind la distincția de față, Kronos face referire la un timp care devorează și se derulează în asonanță cu pendula ceasului și zilele din calendar, un timp măsurabil și numărabil, prins în expresiile cât se poate de actuale „a câștiga timp” sau „a nu pierde timpul”. *Kairos* (< gr. *Καιρός*) este timpul unei greutăți semantice, de întâlnire *hic et nunc* dintre trecut și viitor într-un prezent continuu, prezent al prezentului, conținut în exprimările „un moment potrivit”, „o ocazie propice”. Totodată, *Kairos* este timpul calitativ, deosebit de *chronos*, timpul secvențial, cantitativ, păgân. În termeni filosofici, *Kairos* presupune o intersecție a timpului cu eternitatea și „durează” cât o clipire (regăsit în conceptul lui Søren Kierkegaard de *Øieblikk* și cel al lui Martin Heidegger de *Augenblick*, tributare lui Platon și

⁴ În 1953, cu ocazia conferinței de la Roma, Lacan scrie textul «Fonction et champ de la parole et du langage» („Funcția și câmpul vorbei și al limbajului”), dedicat lui André Breton, în care își exprimă opțiunea pentru ședința de durată variabilă (textul se găsește în Lacan, 1966, pp. 237-322).

⁵ *a se vedea* J. Lacan, «Le temps logique et l’assertion de certitude anticipée» („Timpul logic și aserțiunea certitudinii anticipate”), articol apărut în 1945 în *Cahiers d’art*, 1940–1944, pp. 32-42.

⁶ «Lacan entretenait le transfert grâce à la coupure – moyen efficace pour faire passer le pouvoir d’analyser, c’est-à-dire le sien, à son analysant. En d’autres termes, il l’invitait à accéder au savoir de soi-même. La coupure évite la résistance à l’analyse, que peut provoquer l’interprétation du discours de l’analysant.» (*tr. n.*)

⁷ «Grâce à son expérience clinique, il avait fait de la brusquerie un ressort analytique terriblement efficace.» (*tr. n.*)

„spontanului” său atom de eternitate, gr. ἐξαίφνης – *exaiphnes*) sau cât aprinderea blițului din aparatul de fotografiat. În accepțiunile Noului Testament, mai precis în Evanghelia după Marcu, 1, 15, *Kairos* este un timp privilegiat și unic, în care se împlinește actul divin: „El zicea: « S-a împlinit vremea și Împărăția lui Dumnezeu este aproape.»” Timpul Liturgic circumscrie o intersecție cu eternitatea în Biserica Răsăriteană (datorită păstrării etimologice). Filosoful și teologul Paul Tillich se referă, în *Cutremurarea temelțiilor* (2007), la *kairoi* în termeni de crize ale istoriei care au creat un moment oportun și care au cerut astfel o formulare a deciziei în sens kierkegaardian⁸ – precum întruparea lui Dumnezeu. Pe de altă parte, când eternitatea ca soluție a enigmei pătrunde în timp, prezentul devine *real*, i.e. se prezentifică încontinuu.

Așadar, specifice lui *Kairos* ar fi dimensiunile de fugacitate, de nonlinearitate și de evanescență ale instantaneului, ce nu trebuie ratat cu niciun preț. Odată pierdut, momentul nu poate fi reconstruit, el nu așteaptă, de unde impresia de necuprins și de indefinire a spunerii rostite în cabinetul de psihanaliză al lui Lacan cu adresa: *Strada Lille, nr. 5, Paris*. Cabinetul lui Lacan constituie un loc al răgazului și al suspendării, de primire atemporală a cuvântului, cu sala de așteptare plină, cu analizanți înghesuiți până și pe scările de acces ale imobilului, deoarece întâlnirea nu avea oră fixă, iar tariful era variabil. Lacan însuși face diferența între subiectul *pacientului* și cel al *analizantului*: pacientul este cel care așteaptă, pe când analizantul este cel care se dedică și se livrează unei analize. Deși analizantul este supus travaliului analitic din interiorul ședințelor și, cu precădere, dintre ele, travaliul nu ar funcționa fără dorința celui care ascultă, celălalt chip al monedei sau al lui Janus, și anume imaginea analistului care cere continuitate și a cărui dorință nu cedează, nu se diminuează.

În *Pourquoi Lacan* avem de-a face cu un discurs al analizantei care peste câteva zeci de ani va lua forma confesiunii și a romanului, Betty Milan înscriindu-se astfel în linia analizanților lui Lacan care l-au întâlnit începând cu anii '50 și care au corespondat cu el de-a lungul anilor, în ciuda distanței dintre continente, care au depus mărturie și au livrat mai departe, peste generații, cuvântul filtrat. Un demers care s-ar putea reda în felul următor: ceea ce se scrie din ceea ce rămâne din ceea ce se spune din ceea ce presupune trăitul... Iată câteva exemple de mărturii ale celor care au devenit lacanieni și au fost marcați de stilul lui Lacan: *Practica lui Lacan (La pratique de Lacan*, coordonată de Luiz Izcovich, la care au contribuit: Jean-Jacques Moscovitz, Marc Nacht, Gérard Pommier, Erik Porge, Moustapha Safouan, Christian Simatos, Annie Staricky, Patrick Valas, Jean-Pierre Winter, ed. Stilus, Paris, 2020), *Un anotimp cu Lacan*, de Pierre Rey (*Une saison chez Lacan*, ed. Robert Laffont, Paris, 1989), *Aventura mea cu Lacan*, de Gérard Pommier (*Mon aventure avec Lacan*, ed. Galilée, 2022), *Născut a doua oară, din tată psihanalist*,

⁸ Pentru Søren Kierkegaard, clipa deciziei e nebunie, implicând o disjuncție exclusivă, ori/ ori, și o contradicție chiar cu sine însuși.

de Gérard Haddad (*Le jour où Lacan m'a adopté*, singura mărturie tradusă în limba română de Mariana Petrișor, ed. Trei, 2003) ș.a.

Betty Milan recunoaște că a scris această carte tocmai pentru a mărturisi cu privire la pertința ședințelor scurte prin care ea a trecut; pe durata acestora, timpul nu era deloc risipit, ba dimpotrivă, se devoala într-un moment crucial al curei. O analiză personală nu se reduce, prin urmare, la un text ce trebuie răstălmăcit și rezolvat *ad hoc* în evidența sa, ci o enigmă care trebuie descifrată în siajul curgerii timpului cu efecte de o viață, un aspect ce verifică încă o dată faptul că clinica psihanalitică e intransmisibilă și nu dispune de o rețetă fixă, prestabilită. Psihanaliza nu se poate învăța, ea se reinventează cu fiecare pacient în parte. Celebra propoziție lacaniană *inconștientul este structurat ca un limbaj*⁹ redă, în fond, textul conținutului latent, un lanț de semnificații care se repetă și insistă; explicația inconștientului structurat ca un limbaj stă în aceea că tocmai fiindcă ceva a fost „înnodat” în cuvânt, discursul rostit poate să îl „desfacă”. Încă de la primele pagini ale mărturiei sale, psihanalista notează: „Mi-am făcut analiza cu Lacan în anii '70. (...) La patruzeci de ani de la moartea sa, am vrut să revin asupra a ceea ce s-a întâmplat pe strada Lille, la numărul 5, unde, printre alte lucruri, învățasem să privilegiez momentul oportun. Deși munca mea cu Lacan nu m-a scos definitiv din angoasă, el mi-a schimbat viața. El mi-a permis să îmi accept originile, sexul biologic și maternitatea, grație, pe de-o parte, interesului său, a cărui intensitate o percepeam, și, pe de altă parte, manierei de a lucra, care, chiar și astăzi, suscită controverse. (...) Lacan mi-a luminat drumul, permițându-i unei descendente din imigranți libanezi, victimă a xenofobiei celorlalți și a celei proprii, să se accepte într-un final. (...) Nu îmi aduc aminte chiar deloc de ceea ce s-a petrecut în timpul analizei. Dar nu am uitat ceea ce a fost decisiv. Am păstrat, în privința unor fapte, o memorie fotografică.” (Milan, 2021, pp. 9-10 sqq)¹⁰.

Absolventă de medicină a Universității São Paulo și medic psihiatru, Betty Milan se formează în psihanaliză alături de Jacques Lacan și devine asistentă la Departamentul de psihanaliză al Universității Vincennes. În anii '70, ea își

⁹ Această primă definiție lacaniană a inconștientului, «l'inconscient est structuré comme un langage», apare într-o formă simplificată în Seminarul III din 1955–1956, *Les Psychoses*.

¹⁰ «J'ai fait mon analyse avec Lacan dans les années 1970. Quarante ans plus tard, j'ai eu envie de revenir sur ce qui s'était passé au 5, rue de Lille où, entre autres choses, j'avais appris à privilégier le moment opportun. Si mon travail avec Lacan ne m'a pas définitivement délivrée de l'angoisse, il a changé ma vie. Il m'a permis d'accepter mes origines, mon sexe biologique et la maternité, grâce d'une part à son intérêt, dont je percevais l'intensité, et d'autre part à sa manière de travailler qui, aujourd'hui encore, suscite la controverse. Lacan a éclairé ma route en permettant à une descendante d'immigrants libanais, victime de la xénophobie des autres et de la sienne propre, de s'accepter enfin. Je ne me souviens pas de tout ce qui s'est passé pendant l'analyse. Mais ce qui a été décisif je ne l'ai pas oublié. J'ai même conservé de certains faits une mémoire photographique.» (tr. n.)

împarte timpul între São Paulo și Paris. Sub influența „Doctorului”¹¹ și a curei sale psihanalitice, scrie romane, eseuri, cronici, piese de teatru. În 2022 contribuie la scenariul și la realizarea unui film inspirat de propria experiență pe care a trăit-o alături de Lacan, *Adieu, Lacan*, adaptare a propriului roman – *Papagalul lui Lacan*. Filmul este regizat de Richard Ledes și îi are drept actori pe David Patrick Kelly, Ismenia Mendes și Antu Yacob. Pe 13 mai 2022, este invitată la sediul Școlii de Psihanaliză a Forumurilor Câmpului Lacanian (EPFCL) de la Paris pentru o întâlnire ce implica discuții¹² cu psihanalistele Colette Soler și Martine Menès în jurul cărții *De ce Lacan*.

Înainte de toate, a fi într-o analiză înseamnă a câștiga timpul propriu, un timp secundat de câștigarea propriei limbi: ceea ce nu poate fi citit *acum* se va întoarce *mai târziu*, ulterior, în momente de semnificare și interpretare, în *après coup* (denumirea în limba franceză, concept stabilit de Lacan însuși), *deferred action* (în limba engleză, concept tradus de psihanalistul britanic James Strachey), *Nachträglichkeit* (în limba germană, concept freudian dezvoltat în scrisorile sale către Fliess, apoi în *Interpretarea viselor*, cazul micului Hans și al omului cu lupi). Anumite întâmplări sau evenimente nu pot fi înțelese decât *după* ce se produc, într-un soi de remaniere ulterioară timpului înscrierii, o situație existențială ce decurge inevitabil din întreruperea bruscă a ședinței de psihanaliză, ea însăși abordată cu regularitate și fără perioade prea dilatate de pauză.

Betty Milan își împarte scrierea în trei momente semnificative, urmând, într-o oarecare măsură, cu precizie traiectul propriei psihanalize: *Preliminarii* (*Préliminaires*), *Vreau să fac o analiză* (*Je veux faire une analyse*) și *Vreau să fiu mamă* (*Je veux être mère*).

În prima parte, corespunzătoare unui timp prim al dispozitivului analitic, iese la iveală ceea ce aceasta încearcă să ascundă încă din adolescență: adevărul și rușinea vizavi de originile sale, de culoarea măslinie a pielii, pe fondul culturii machiste din Brazilia, al dictaturii militare și al luptei exacerbate dintre extremele politice. Era o țară cu o societate în care primau, scrie autoarea, violul și feminicidul. Crescută într-o familie de libanezi care emigrează în Brazilia, Betty Milan este victima xenofobiei brazilienilor, care o numesc „micuța turcoaică”, fără ca aceștia să știe că tocmai turcii au reprezentat cauza majoră a emigrării libanezilor: „[Lacan] mi-a tratat cererea drept conținutul manifest al unui vis, în care semnificatul trebuie să fie descoperit prin mijlocirea asociațiilor visătorului. Desigur, el a procedat astfel deoarece își dorea ca eu să devin analizanta sa. O dorință exprimată prin *de ce nu ați venit de îndată?*, prin *reveniți mâine* și, *mai presus de toate, nu uitați să îmi scrieți*.”

¹¹ Toată lumea îl numea „Doctorul”; să nu uităm că Lacan are studii de medicină și că activează ca psihiatru la spitalul *Sainte Anne* din Paris.

¹² Întâlnirea se poate urmări online la următoarea adresă: https://youtu.be/j-PJaxQkS0?si=HdurIg4S_-ggEeDA

El a lăsat să se înțeleagă foarte clar că angajarea mea într-o analiză cu el era un lucru important. În acest fel s-a concretizat ideea mea de a traversa încă o dată oceanul pentru a lucra cu Lacan.” (Milan, 2021, pp. 29-30)¹³.

Într-un al doilea timp, analiza cu Lacan, care solicită o *reparcurs* profundă și dureroasă a istoriei familiale traumatice, indică, de la început, desprinderea de limba portugheză braziliană și spunerea într-o limbă secundă și străină, franceză, la care se adaugă și fascinația pentru limba arabă, cea a strămoșilor ei, în care erau spuse lucrurile ce trebuiau să rămână ascunse în sânul familiei. Însă inconștientul nu are nici limbă, nici timp, el nu aparține limbii țării natale, deoarece se poate manifesta, în egală măsură, atât în limba maternă, cât și în cea străină sau a țării de adopție. În descifrarea lui, semnificații și echivocurile limbilor vorbite se întrepătrund. Bunăoară, „Nu mai sunt sigură că îmi iubesc țara... Nu știu de ce vin aici... Am impresia că sunt obligată să vin... A vrea nu este egal cu a putea...” (*ibidem*, p. 51-52)¹⁴ este momentul de scansionare a ședinței, însoțit de o conștientizare a lui *lalangue* care devansează vorba, și de o conștientizare a dorinței care sfârșește prin a se impune, a se debarasa de contradicție. *Lalangue* (art. def. „la” + „langue”/ limbă) reprezintă un neologism inventat de Lacan în noiembrie 1971, un concept ce are la bază cuvântul „lalație”. *Lalangue* trebuie raportat întotdeauna la limba maternă, se distinge de limbaj și se constituie ca un *pat al limbii*. Totodată, prin libera asociere a ideilor, folosită deja de Sigmund Freud cu pacienții săi și preluată de Lacan, Betty Milan mărturisește că *Eu spun, deci sunt* se substituie lui *Eu gândesc, deci sunt*: în inima curei prin intermediul unei vorbe „pline” (fr. «la parole pleine») care primează asupra gândirii, vorba constituie deturul, dar și calea prin care gândirea parvine și ajunge să existe. Libera asociere implică a articula ceea ce vine la gură și la spirit (în sensul *cuvântului de spirit*), atingerea refulatului care se întoarce și a limbii materne sau, dimpotrivă, ceea ce refuză să se arate – cum e cazul lapsusului.

Lacan devine martorul manifestării inconștientului analizantei, un inconștient configurat precum sfinxul care, scrie psihanalista braziliană, se supune neîncetat enigmei și necesită răbdare și anduranță. O enigmă reprezintă și ceea ce îi cere Lacan, tot printr-un pas înainte în interpretarea psihanalitică: „să facă un nume din renumele său” (*ibidem*, p. 62)¹⁵. Psihanalistul francez mizează pe propria lui dorință

¹³ «Il a traité ma demande comme le contenu manifeste d'un rêve, dont le signifié doit être découvert par le biais des associations du rêveur. Bien sûr, il a fait cela parce qu'il désirait que je devienne son analysante. Un désir qu'il a exprimé par *pourquoi n'êtes-vous pas venue tout de suite? par revenez demain et surtout, n'oubliez pas de m'écrire*. Il a clairement donné à entendre que mon engagement dans une analyse avec lui était quelque chose d'important. C'est ainsi que s'est concrétisée mon idée de traverser encore une fois l'océan pour travailler avec Lacan.» (*tr. n.*)

¹⁴ «Je ne suis pas sûre d'aimer mon pays... Je ne sais pas pourquoi je viens ici... J'ai l'impression que je suis obligée de venir... Vouloir n'est pas pouvoir...» (*tr. n.*)

¹⁵ «Peut-être vous ferez-vous un nom de mon renom...» (*tr. n.*)

pentru a-i insufla analizantei braziliene necesitatea de a depune mărturie despre travaliul cu el. Revenim din nou la chestiunea paradoxală a intransmisibilității psihanalizei și a unei transmisii a *savoir faire*-ului psihanalitic (pe care îl putem traduce în limba română contextual, aproximativ, prin *meșteșug*, psihanaliza dând seama de o anumită artă și de un oarecare meșteșug). Tot în acest context trebuie menționată și dorința analistului (fr. «le désir de l'analyste»), care stă pe același loc cu dorința analizantului; dorința analistului survine la finalul unei analize și definirea ei se poate căuta în experiența iubirii.

Cel de-al treilea timp, decisiv (1974–1976), corespunzător unui final al analizei și traducerii *Scrierilor* lacaniene (Lacan, 1966) în portugheza braziliană, se concentrează în jurul dorinței de a deveni mamă, ascunsă în formularea „nu îmi pot imagina tatăl copilului meu” (Milan, 2021, p. 114)¹⁶. Numele de nenumit al tatălui se conjugă cu ceea ce se transmite pe linie maternă, și anume cu faptul că nu există un model de maternitate, iar relația mamă-copil e una care se reinventează de fiecare dată – unică, irepetabilă și diferită: „Nicio altă întrerupere n-a fost mai semnificativă. Imposibilitatea de a-mi imagina tatăl avea de-a face cu dorința de a-mi da numele meu copilului. Imposibil să îl las pe celălalt să facă asta în locul meu, acceptând condiția impusă sexului feminin: să concepi fără să poți numi.” (*ibidem*, p. 115)¹⁷.

Astfel, a concepe un copil presupune și ideea de a înceta să mai reprezinte fiica eternă a mamei, o scansiune în însăși existența analizantei, exprimată prin linia direcțională a ședinței respective: „Astăzi nu vă pot spune nimic.” Nu pentru că nu ar mai exista nimic de spus, ci pentru că, uneori, cuvintele sunt în plus. Spre finalul mărturiei, Betty Milan realizează că l-a ales pe Jacques Lacan nu pentru ceea ce *el știa* (ceea ce el ar fi putut să îi transmită despre ea), ci pentru ceea ce *el nu știa* și nu putea să fie adus spre cunoaștere. Nu în ultimul rând, spunerea psihanalitică, diferită de simplitatea actului de a vorbi, se produce prin cuvintele care lipsesc, prin ceea ce structura fiecăruia dislocă în câmpul absenței, pornind, în fond, de la ceea ce structura nu este *încă*: un joc de cuvinte în limba franceză, intraductibil în română, relevând o pronunție aproape similară – «encore», *încă*, și «en corps», *în corp*. Finalul confirmă *încă* o dată că analistul nu reprezintă decât restul operațiunii psihanalitice, deșeurile pe care acesta îl incarnează și de care analizantul reușește să se detașeze: „Nu am nimic mai mult să vă spun. Într-adevăr, ce *încă*? Dumneavoastră nu vă interesați de ceea ce spun. Numai de ceea ce *încă* este de spus” (*ibidem*, p. 137)¹⁸.

¹⁶ «Je ne peux pas imaginer le père de l'enfant.» (*tr. n.*).

¹⁷ «Aucune interruption n'a été plus signifiante. L'impossibilité d'imaginer le père avait à voir avec le désir de donner mon nom à l'enfant. Impossible de laisser un autre le faire à ma place, d'accepter la condition imposée au sexe féminin: concevoir sans pouvoir nommer.» (*tr. n.*).

¹⁸ «Je n'ai plus rien à dire. Quoi encore? Vous ne vous intéressez pas à ce que je dis. Seulement à ce qu'il y a encore à dire.» (*tr. n.*)

Referințe bibliografice:

LACAN, Jacques. *Écrits*, Paris: Seuil, 1966.

LACAN, Jacques. *Le Séminaire livre III, Les Psychoses*, Paris: Seuil, 1981.

LACAN, Jacques. «Le temps logique et l’assertion de certitude anticipée», *Cahiers d’art*, 1940-1944, pp. 32-42.

MILAN, Betty. *Pourquoi Lacan*, Toulouse: Érès, 2021.

TILLICH, Paul. *Cutremurarea temeliiilor*, București: Herald, 2007.